

Dr hab. Stanisław Hońko, Prof. US

Szczecin, 4 maja 2016

Uniwersytet Szczeciński

Instytut Rachunkowości

Recenzja rozprawy doktorskiej **mgr Agnieszki Judkowiak**
pt. „Kierunki doskonalenia rachunkowości instrumentów finansowych w spółkach
giełdowych”

Przedmiotem badań Autorki jest ujmowanie, wycena, prezentacja i ujawnianie instrumentów finansowych w sprawozdaniach finansowych. Dobór obszaru badawczego jest szczególnie uzasadniony ze względu na rosnącą rolę tych instrumentów w gospodarce, a także ze względu na zgłaszane przez interesariuszy opinie na temat niedostatecznej jakości informacji o instrumentach finansowych. Dodatkowym argumentem za podjęciem badań w obszarze instrumentów finansowych jest przypisywanie tym umowom wiodącej roli w ogólnoświatowym kryzysie finansowym, którego apogeum był upadek banku *Lehman Brother's* we wrześniu 2008 r.

Recenzowana rozprawa wpisuje się w ogólnoświatową dyskusję na temat kształtu sprawozdawczości finansowej, której istotnym elementem są prace prowadzone przez *International Accounting Standards Board (IASB)*. W ramach *Disclosure Initiative* trwają prace nad kompleksowymi zmianami sprawozdawczości finansowej, prowadzonymi do poprawy komunikacji między przygotowującymi je jednostkami i ich użytkownikami.

Rozprawa składa się z 345 stron i została podzielona na wstęp, pięć rozdziałów i zakończenie. **Struktura rozprawy** jest logiczna i przemyślana, proporcje między jej częściami są właściwe, chociaż najobszerniejsza jest część poświęcona badaniu zawartości informacyjnej sprawozdań finansowych spółek giełdowych w zakresie instrumentów finansowych. **Tytuł rozprawy dobrze komunikuje jest treść.**

Cele, hipotezy i metody badawcze zostały opisane we **wstępie** do rozprawy. **Głównym celem rozprawy** było opracowanie koncepcji prezentacji i zakresu ujawniania informacji o instrumentach finansowych w sprawozdaniach finansowych

8/1

emitentów papierów wartościowych. Jego uszczegółowieniem są trzy cele szczegółowe, a mianowicie:

- wskazanie istotności instrumentów finansowych w działalności przedsiębiorstwa,
- przedstawienie i ocena zasad ujmowania, wyceny i prezentacji instrumentów finansowych w regulacjach prawnych,
- ocena stosowanych praktyk dotyczących klasyfikacji, prezentacji i ujawniania informacji na temat instrumentów finansowych na podstawie opublikowanych sprawozdań finansowych spółek giełdowych.

W opinii recenzenta **cel główny oraz cele szczegółowe zostały przez Autorkę osiągnięte**. Można również stwierdzić, że cele cząstkowe prowadzą do osiągnięcia celu głównego. **Hipoteza główna** jest jasna i właściwie sformułowana, choć według recenzenta niepotrzebne jest zawężenie do „sposobu ujawniania”, co może sugerować ograniczenie badań do części opisowej sprawozdań finansowych. Przeprowadzone badania dotyczą wszystkich etapów procesu informacyjnego rachunkowości, a szczególnie ważnym zagadnieniem jest wstępna i bilansowa wycena instrumentów finansowych. Zamieszczone we wstępie pytania badawcze są ciekawe i stanowią zapowiedź struktury rozprawy. We wstępie Autorka zapowiada, że rozdział piąty stanowi kwintesencję pracy. Recenzent nie podziela opinii Autorki, za najbardziej wartościowe uznając rozdziały trzeci i czwarty, a szczególnie punkty 3.5 i 4.4., zawierające wnioski z badań empirycznych.

Na s. 7 i 8 Autorka stwierdza, że Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 12 grudnia 2001 r. w sprawie szczegółowych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych dotyczy jednostek, których sprawozdanie finansowe podlega badaniu przez biegłego rewidenta. Tak w istocie było do 31.12.2015 r. Od 1 stycznia 2016 r. z obowiązku stosowania tego rozporządzenia zwalnia się podmioty wymienione w art. 28b ust. 4, o czym Autorka pisze w drugim rozdziale rozprawy (s. 71).

We wstępie Autorka opisała stosowane **metody badawcze**. Opis ten nie wyczerpuje w pełni zastosowanych metod badawczych zastosowanych w pracy, które zostały dokładniej przedstawione w punkcie 3.2.

Rozdział pierwszy stanowi dobre wprowadzenie do opisywanej tematyki, świadczy o szerokim rozumieniu zagadnienia przez Autorkę, wykraczającego poza księgowe ujęcie instrumentów finansowych. Na podkreślenie zasługuje uporządkowanie instrumentów finansowych na schemacie 1.4. według różnych kryteriów z wyjaśnieniem ich treści ekonomicznej. Z pewnością przedstawiony podział nie wyczerpuje tematu z uwagi na swobodę kształtowania umów, ale odnosi

się do instrumentów najbardziej typowych. Interesujące jest również zestawienie zawarte w tabeli 1.10., uświadamiające różnorodność kryteriów klasyfikacyjnych instrumentów finansowych. Nie można się natomiast zgodzić z sformułowaniem ze strony 25, że „prawo bilansowe ma decydujący wpływ na treść ekonomiczną informacji na temat instrumentów finansowych (...)”. Prawo określa jedynie zakres informacji, a właściwa komunikacja zależy od determinacji jednostki, a w szczególności jej kierownictwa. Punkt 1.3. jest nieco zbyt obszerny, a jego treść koncentruje się przede wszystkim na perspektywie podmiotu przygotowującego sprawozdanie finansowe. Zbyt mało uwagi poświęcono w tym punkcie znaczeniu instrumentów w ujęciu makroekonomicznym. Dyskusyjna jest definicja ryzyka (s. 50), które Autorka postrzega jedynie negatywnie, podczas gdy w literaturze zazwyczaj dostrzega się również jego pozytywny wymiar. Punkt 1.4. dotyczący wpływu instrumentów finansowych na kryzysy finansowe jest interesującą lekturą, dzięki bogatej literaturze naświetla zagadnienie z wielu punktów widzenia. Kolejność opisu największych kryzysów finansowych na s. 52-55 wydaje się przypadkowa. Lepsze byłoby ujęcie chronologiczne. Do tego punktu pasowałaby również informacja o interwencji IASB w październiku 2008 r. Umożliwiła ona zmianę klasyfikacji instrumentów finansowych z datą wsteczną, co znacznie poprawiło wyniki instytucji finansowych za III kwartał 2008 r.

Rozdział drugi jest poświęcony polskim i międzynarodowym uregulowaniom rachunkowości instrumentów finansowych. Zagadnienie to jest niezwykle obszerne i złożone, o czym może świadczyć choćby liczba i objętość MSR/MSSF poświęconych instrumentom finansowym i ciągłe zmiany w tym zakresie. Opis Autorki nie może zatem wyczerpać tematu, ale jego zawartość jest aktualna i kompletna. Autorka opisuje bowiem nie tylko stosowane obecnie rozwiązania, ale także odnosi się do regulacji, które jeszcze nie są stosowane (MSSF 9). Podsumowanie pkt. 2.1. odnoszące się do teorii rachunkowości ma raczej charakter wprowadzający i mogłoby otwierać drugi rozdział. Ciekawe jest porównanie kategorii instrumentów finansowych według polskich regulacji i MSR/MSSF zamieszczone w tabeli 2.3. Odnosząc się do uregulowań MSSF 9 oczekiwałbym od Autorki ustosunkowania się do pytania: w jaki sposób treść ekonomiczna instrumentu finansowego wpływa na ujęcie korekt jego wartości w wyniku finansowym albo w innych dochodach całkowitych. Rozważania dotyczące jakości sprawozdań finansowych (s. 101) mają ogólny charakter i nie powinny być ujęte w pkt. 2.4., który dotyczy zakresu ujawnień. Ze względu na to, że opis ten jest wartościowy i bazujący na bogatych źródłach, warto byłoby tę część wyeksponować we wstępie do drugiego rozdziału. Ciekawy jest wniosek Autorki o prymacie porównywalności informacji pochodzących ze sprawozdań finansowych sporządzanych według MSR/MSSF w czasie nad porównywalnością międzypodmiotową. Dyskusyjny charakter ma natomiast stwierdzenie, że

sprawdzalność sprawozdań finansowych jest zagwarantowana dzięki badaniu przez biegłego rewidenta (s. 105). Dobrze, że Autorka wyraża opinię na temat hierarchii cech jakościowych. Warto jednak byłoby poprzeć to stanowisko konkretnymi argumentami, które są znane w związku z publicznymi konsultacjami projektu zmian Założeń koncepcyjnych MSR/MSSF.

Trzeci rozdział rozpoczyna się od przeglądu wyników badań w zakresie rachunkowości instrumentów finansowych. Tę część pracy oceniam bardzo wysoko ze względu na bogatą literaturę polską i międzynarodową a także na dobrze ustrukturyzowany przegląd badań. Na podkreślenie zasługuje przywołanie przez Autorkę rozpraw doktorskich, do których dostęp jest często utrudniony. Opis doboru próby badawczej (pkt 3.2.) jest wyczerpujący i dokładny. Autorka zastosowała dwuetapową procedurę badawczą, w pierwszym kroku analizując większość spółek notowanych na GPW, a do dalszych badań wybrała te, które informują o wpływie instrumentów finansowych na wynik finansowy. Takie podejście uważam za słuszne, choć niezwykle pracochłonne. Przyjęcie takiej procedury badania wymagało bowiem dotarcia do raportu rocznego zamieszczonego na stronie internetowej każdej spółki i analizy niejednokrotnie ponad stustronicowych dokumentów. Jest to niezwykle żmudna praca, utrudniona dodatkowo zróżnicowanym układem tych raportów. Część z nich nie jest dostępna w języku polskim albo nie daje możliwości wyszukiwania określonych fragmentów tekstu. Doceniam ogromny nakład pracy Autorki i efekty tej pracy w formie obszernych wniosków, które niestety nie są optymistyczne. Jak stwierdza Autorka w pkt. 3.5. część podmiotów nie ujawnia wymaganych przez MSSF informacji, a jeżeli są one ujawniane to często są niespójne albo zbyt ogólne, by uznać je za użyteczne. Spośród wielu interesujących spostrzeżeń w tym rozdziale, na szczególną uwagę zasługuje tab. 3.4., w której Autorka zestawia przesłanki utraty wartości instrumentów finansowych.

Rozdział czwarty rozpoczyna się od opisu wykorzystania instrumentów finansowych przez badane jednostki. Autorka niezwykle starannie przeanalizowała zróżnicowane nazewnictwo instrumentów wykorzystywanych przez badane podmioty. Efektem tych badań są szczegółowe zestawienia zawarte w tab. 4.3. – 4.6. Czynnikiem utrudniającym diagnozę były rozbieżności między częścią liczbową a opisową analizowanych sprawozdań. Nieco zaskakuje informacja pochodząca z tej analizy, że spółki sporadycznie korzystają z instrumentów pochodnych, a tylko jedna spółka ujawniła stosowanie wbudowanego instrumentu finansowego. Tabela 4.4. zyskałaby na przejrzystości, gdyby instrumenty zostały pogrupowane. Słuszne są uwagi Autorki na temat prezentacji instrumentów finansowych o różnej treści ekonomicznej w ramach pozostałych należności i pozostałych zobowiązań. Na podstawie przedstawionego zakresu ujawnień można odnieść wrażenie, że w niektórych podmiotach instrumenty finansowe są niezwykle pojemną kategorią,

obejmującą na przykład środki pieniężne czy rozliczenia międzyokresowe. Pkt. 4.2. jest bardzo obszerny (ponad 30 stron), a jego treść nieco zbyt detaliczna. Celowe byłoby odniesienie się w tej części do szerokiej i wąskiej interpretacji instrumentów finansowych. Odnosząc się do wniosków z tej części rozprawy, można stwierdzić, że zróżnicowane nazewnictwo pozycji o tej samej treści ekonomicznej w sprawozdaniach sporządzonych według MSR/MSSF nie jest zaskakujące. Ważnym wnioskiem Autorki jest natomiast rozproszenie informacji o instrumentach finansowych i związana z tym konieczność weryfikacji wielu not objaśniających, szczególnie w odniesieniu do zobowiązań finansowych. Autorka słusznie podkreśla, że niewłaściwa kwalifikacja instrumentów finansowych może wpływać na dobór nieodpowiednich metod wyceny. Wnioski z analizy not objaśniających (s. 214-217) są trafne i jasno sformułowane.

Rozdziały trzeci i czwarty są opisem niezwykle pracowitych badań, z których Autorka potrafiła wyciągnąć trafne wnioski. Można przyjąć, że jednostki odmiennie interpretują zakres instrumentów finansowych, nie dbając o przejrzystość informacji w tym zakresie i starają się raczej o spełnienie wymagań formalnych niż o poprawę komunikacji z użytkownikami sprawozdań finansowych. Podsumowując recenzję tej części pracy pragnę podkreślić jej liczne walory poznawcze, świadczące o dobrym warsztacie naukowym i zdolnościach analitycznych Autorki. Bardzo dobrym rozwiązaniem było ujmowanie wniosków z analizy w odrębnych punktach.

Rozdział piąty był zapowiadany we wstępie jako „kwintesencja pracy”. W moim odczuciu kwintesencją była część diagnostyczno – analityczna, a część koncepcyjna jest raczej dodatkiem niż w pełni dopracowanym modelem prezentacji instrumentów finansowych w rachunkowości. Ostatni rozdział rozpoczyna się od wyliczenia niedoskonałości sprawozdań finansowych w zakresie ujmowania, wyceny, prezentacji i ujawniania instrumentów finansowych. Autorka we wprowadzeniu do tej części podkreśla brak powiązania między zasadami (polityką) rachunkowości a pozostałymi częściami sprawozdania finansowego. Odnosi się również do konieczności uświadomienia jednostkom obowiązku stosowania regulacji w zakresie instrumentów finansowych. Nie do końca wiadomo, dlaczego część koncepcyjna pracy odnosi się przede wszystkim do modyfikacji układu sprawozdania wynikającego z polskiego prawa bilansowego. Większość jednostek objętych badaniem opisanym szeroko w trzecim i czwartym rozdziale rozprawy stosuje MSR/MSSF. Ponadto, zaproponowane zasady podziału na aktywa/zobowiązania finansowe i niefinansowe nie są zupełnie klarowne. Wprowadzona w tab. 5.3. koncepcja prezentacji bazuje na podziale aktywów i zobowiązań na finansowe i niefinansowe. Autorka zakłada, że te ostatnie nie przyniosą w przyszłości prawa do otrzymania środków pieniężnych. Takie podejście prowadzi do nadmiernego zawężenia należności niefinansowych. W celu poprawy zrozumiałości tej koncepcji

konieczne byłoby wskazanie, czy podział pozycji na finansowe i niefinansowe wynika z postaci tych pozycji, z celu ich pozyskania, ze sposobu generowania korzyści czy związku z działalnością operacyjną? Z propozycji nie wynika także jednoznaczne powiązanie danej grupy bilansowej i zasadami ich wyceny, a także z zasadami ujmowania korekt wartości w sprawozdaniu finansowym (wynik czy kapitał). Proponowana reklasyfikacja pozycji bilansu obejmuje szereg zmian niezwiązanych z instrumentami finansowymi. Jej aplikacja jest mało prawdopodobna, ale z pewnością przyczyniłaby się do uporządkowania informacji o instrumentach finansowych. Powstaje pytanie, czy nie kosztem innych obecnie w miarę uporządkowanych informacji? Koncepcja Autorki obejmuje również zmiany rachunku zysków i strat. W pozycji „Pozostałe koszty operacyjne” miałyby zostać wprowadzona pozycja „Aktualizacja wartości”. Warto wyjaśnić, jakich pozycji miałyby dotyczyć ta aktualizacja i dlaczego analogiczna pozycja nie została wprowadzona w pozostałych przychodach operacyjnych. Punkt 5.4. został poświęcony raportowi o instrumentach finansowych. Zaproponowany raport ma na celu integrację informacji o instrumentach finansowych, co mogłoby pozytywnie wpłynąć na jakość informacji o tych umowach, która – jak wynika z obszernych badań Autorki – nie jest obecnie najwyższa. Podsumowując uwagi dotyczące rozdziału piątego należy stwierdzić, że zaproponowane rozwiązania są raczej wstępem do dyskusji niż dojrzałą koncepcją, która może mieć walory aplikacyjne. Niewątpliwie jednak może być ona inspiracją do dalszych badań. Jak stwierdza Autorka na s. 302, jest ona raczej „wstępem, preludium” do dalszych analiz i określa ich kierunki.

W **zakończeniu** Autorka odnosi się do hipotezy głównej i wyszczególnia argumenty potwierdzające jej weryfikację. Argumenty te są przekonujące i zostały potwierdzone przeprowadzonymi badaniami.

Lektura rozprawy inspirowa do sformułowania **następujących pytań**:

1. jakie są argumenty za i przeciw szerokiemu postrzeganiu instrumentów finansowych, czyli zaliczeniu do tej grupy również części należności, rozliczeń międzyokresowych czy środków pieniężnych? Jakie konsekwencje dla wyceny i prezentacji ma szeroka interpretacja instrumentów finansowych?
2. jakie są kryteria kwalifikacji aktywów i zobowiązań do finansowych i niefinansowych?
3. jakie zmiany w odniesieniu do ujmowania, wyceny, prezentacji i ujawniania proponuje Autorka w sprawozdaniu finansowym sporządzanym według MSR/MSSF?
4. jak zaproponowana w rozprawie koncepcja zmian w bilansie koresponduje z projektowanymi wytycznymi Założeń koncepcyjnych MSR/MSSF w zakresie wyceny? (rozdział 6, ED/2015/3)?

Ocena recenzowanej rozprawy jest jednoznacznie pozytywna. O tej ocenie decyduje przede wszystkim kompleksowy charakter, wartościowa część badawcza a także interesujący opis wcześniejszych badań w obszarze instrumentów finansowych. Opracowanie stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, w pełni spełnia ustawowe wymogi stawiane rozprawom doktorskim i dlatego **wnoszę o dopuszczenie Doktorantki do publicznej obrony a także o wyróżnienie rozprawy stosowną nagrodą.**

Stanisław Florjko